

AMASYA CİVARINDA ZARA BUCAĞINDA BULUNAN HİTİT HEYKELİ İLE DİĞER HİTİT ESERLERİ

SEDAT ALP

14-20 Mayıs 1962 tarihleri arasında bayram tatilimizi geçirmek üzere ailece ziyaret ettiğimiz Amasya'da sayın Vali Fethi Tansuk'un tavsiyesi üzerine Bayezid Külliyesi kitaplığında muhafaza edilmekte olan bronztan mamul bir Hitit Heykeli ile Hitit Mühürünü gördük. Üzerinde kalın ve yeşil bir pas tabakası bulunan heykelin daha ilk bakışta İmparatorluk devrine ait yüksek kaliteli bir eser olduğu anlaşıyordu.

17.5.1962 tarihinde sayın Vali'nin ve Maarif Müdürünün refakatinde eserlerin bulunduğu bildirilen Zara Bucasının merkezi Doğan-tepe köyüne gittik ve buluntu yerini tetkik ettik.

Bu değerli eserlere dikkatimizi çekmek ve tarafımızdan tetkik edilmelerine müsaade etmek hususundaki lutufları ile Amasya'daki ikametimiz esnasında gösterdikleri misafirperverlik ve yardımları için sayın Vali ile başta sayın eşleri Müzehher Tansuk olmak üzere bütün Tansuk ailesine derin şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Zara eserlerini neşretmeme müsaade ettikleri için sayın meslekdaşım Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürü Rüstem Duyuran'a lutuflarından dolayı teşekkür ederim.

Amasya Belediye Reis Muavini Bay Ziya Türem ile Maarif Müdürü Bay Mehmet Kırılmaz'a, Bayezid Külliyesi Kütüphane Müdürü Bay Muammer Ülker'e, Kütüphane Müdür Vekili Bay Dursun Gonca'ya, Türk Kültür Derneği Başkanı Bay Halit Öcalan'a ve Zara Bucak müdürü Bay Avni Harput ile Zara İlkokulu öğretmenlerinden Bay Ayvaz Özer'e yardımları için teşekkür etmekten büyük bir zevk duymaktayım.

Her iki eseri büyük bir itina ile temizliyen Müstahzır Bay Osman Karakaya ile heykelin fotoğraflarını değerine layık bir şekilde çeken fotoğrafçı Bay Mehmet Ali Düvenci'ye teşekkürlerimi sunarım.

Meslekdaşım Prof. H. Otten Marburg Üniversitesi Metin Yeri Koleksiyonunda "heykel" konusu ile ilgili kayıtları lütfetti. Otten'-

dan aldığım kayıtlar istifade ettiğim yerlerde kendisine atıf yapılmak suretiyle gösterilmiştir. Kendisine çok müteşekkirim.

Berlin Devlet Müzeleri Umum Müdürü Prof. G. R. Meyer ile Paris'te Louvre Müzesi Şark Eserleri Kısmı Müdürü Prof. André Parrot, Levha XXIX-XXXII ve XXXIII-XXXVI olarak neşredilen heykellerin fotoğraflarını temin ederek neşretmeme müsaade ettiler ve bu eserler hakkında sorduğum soruları da cevaplandırıdılar. Kendilerine burada bilhassa teşekkür etmek isterim.

Alman Arkeoloji Enstitüsü Başkanı Prof. Kurt Bittel, Levha XXXVII-XXXIX'da görülen resimlerin basılmasına müsaade etti. Prof. Bittel'e çok teşekkür ederim.

Doğantepe, Amasya'nın güney batısında ve Amasya'ya 27 kilometre mesafede bulunmaktadır. Çorum - Amasya yolu üzerinde Gökhöyük Teknik Ziraat Okulu ve Devlet Üretme Çiftliğinin bir kaç yüz metre güneyinden güney-batı istikametinde ayrılan bir yol, Doğantepe Köyünü Amasya'ya bağlamaktadır.

Köy, güneyinden bir dere geçen sivri bir kaya kitlesinin kuzey, doğu ve batı yamaçlarını bir hilâl gibi çevirmektedir. Bugünkü köyün büyük kısmının Hititler devrine ait bir iskân yeri üzerinde kurulmuş olması mümkündür. Satıhta Hititler Devrine ait bir şehir suruna rastlanmamıştır. Belki de şehir surunun satıhtaki kalıntıları asırlar boyunca yapılmış olan tahribat neticesinde ortadan kalkmış bulunmaktadır.

Güneyde şimdi meskûn olmayan kayalık kısım üzerinde muhtemelen bir Hitit kal'ası mevcuttu. Kayalığın sarp bir şekilde alçalan güney kısmında kaya içine oyulmuş, dereye muvazi olan dar bir yol geçmektedir. Bu gün üstü açık olan bu yol Hititler Devrine ait bir çıkış kapısı ile ilgili olabilir. Teknik bakımdan farklı olmakla beraber bu kaya yolu Alishar, Boğazköy ve Alacahöyük'teki potern'leri¹ hatırlatmaktadır. Kaya yolunun üst kısmı Hititler Devrinde her halde kemerli bir duvarla örtülmüş olacaktır.² Yolun üstünde Boğazköy'de olduğu gibi iri taş blokların kaya üzerine oyulmuş yatak izleri seçilebilmektedir.³

¹ Bk. R. Naumann, *Architektur Kleinasien* (Tübingen 1955) S. 281 v.d.

² Krş. aynı müellif, S. 122 v.d.

³ Krş. aynı müellif S. 54-55.

Boğazköy'den hava yolu ile tahminen 100 kilometre mesafede bulunan Doğantepe'nin İmparatorluk Devrinde zaman zaman muharip Kaşka'lıların hücumlarına maruz kalmış olan bir kült şehri olması mümkündür. Veya Hitit kırılları tarafından öncü bir kale olarak ta kullanılmış olabilir.⁴

Eserlerin bulunuş hikâyesi :

Yerinde toplanan bilgiye göre her iki eser (heykel ile mühür, Levha XXIII-XXVIII, XL 1, 2), köyün güney batısında bugün meskûn olmayan Höyük sahasında köy halkından Hasan Patlakgöl tarafından tarihi iskân yerinden toprak alınırken tahminen 4 metre derinlikte bulunmuştur. Höyüğün bu kısmı köylüler tarafından uzun zamandan beri toprak alındığı için maalesef esash tahribata uğramıştır. Bucak Müdürünün ifadesine göre tahribat artık durmuş bulunmaktadır. Bu çukurda topladığımız seramik parçalarının hepsi çarkta hazırlanmış olup çoğu karakteristik değildir. Kırmızı renkte, cilalı ve perdahlı, gaga ağızlı bir Hitit kabının dibine de rastlanmıştır.

Eserlerin bulunduğu ve adı geçen vatandaşın bunları Amasya'da bir antika tüccarına sattığı Bucak Müdürlüğü tarafından haber alınır alınmaz, durum Vilâyet makamına aksettirilmiştir. Valiliğin yakın ilgisi sayesinde Ermeni asıllı antika tüccarı bulunmuş, kendisi ilkin onları İstanbul'a gönderdiğini bildirmişse de, İstanbul'dan geri getireceğini ifade ederek eserleri kısa bir müddet sonra ilgili makamlara teslim etmiştir. Amasya Valiliğinin gösterdiği hassasiyet sayesinde bu değerli eserler antika pazarlarına veya hususi koleksiyonlara intikal etmekten ve ilim alemi için belirsiz bir süre kaybolmaktan kurtulmuştur.

I

Heykel :

Anadolu'da M. ö. 3. binin sonlarında teknik bakımından çok inkişaf etmiş bir heykel san'atı mevcuttu. Bu hususu Ekrem Akurgal'ın

⁴ Bu bölgenin Hititler devrindeki Coğrafyası için bk. son olarak A. Goetze, *The Roads of Northern Cappadocia*, R(evue) H(ittite et) A(sianique) fasc. 61 (1957) S. 91 v.d.; J. Garstang - O. R. Gurney, *The Geography of the Hittite Empire* S. 1 v.d. (London 1959, Occasional Publications of the British Institute of Archaeology at Ankara No. 5); H. G. Güterbock, *The North - Central Area of Hittite Anatolia*, J(JOURNAL OF) N(EAR) E(ASTERN) S(TUDIES) Vol. XX (1961) S. 85 v.d.

mükemmel bir surette incelediği Hasanoglan heykeli ile çocuğunu emziren bir anneyi tasvir eden Horoztepe heykeli tamamen teyid etmektedir.⁵ Aynı muellifin belirttiği gibi bu çağın heykel san'atı geniş ölçüde idol san'atının etkisi altında bulunmaktadır.

2. binin ilk yarısında Assur ticaret kolonileri devrinde insan tasvirli örneklerin çok arttığını görüyoruz. Artık muayyen tipler ve uslub neveleri meydana çıkmaktadır. Kültepe, Alishar, Boğazköy ve Konya Karahöyükte bulunan kurşundan tanrı figürinleri veya bunlara ait kalıplar bu çağın en karakteristik örneklerini teşkil etmektedir.⁶ Konya Karahöyük'te bulunan kurşundan çıplak ve kanatlı bir İhtar figürini⁷ Suriye ile, yine aynı merkezde bulunan göğüslerini tutan, pişmiş topraktan, kap şeklinde bir ana tanrı heykeli⁸ ise Girit'le yakın münasebetleri göstermektedir. Artık bu devirde mabetlerde insan şeklinde tanrı heykellerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Erken Hitit Devleti kralarından Anitta, Boğazköy'de bulunan bir metninde Zalpuva kralı Uhna tarafından Neşa şehrinden Zalpuva'ya kaçırılmış bulunan tanrı Şuşummi'nin heykelini yine Neşa'ya götürmüş olmakla öğünmektedir.⁹

Eski Hitit çağına ait elde pek az plastik eser mevcuttur. Bu san'at kolunun bu devirde de inkişafa devam ettiğini Tokad bölgesinden gelmiş olduğu bildirilen ve Ekrem Akurgal tarafından M. ö. 16. veya 15. Yüzyıla tarihlenen bronzdan mamul bir heykelcik göstermektedir.¹⁰ Aynı devrin kralarından I. Hattuşili, son yıllarda Boğazköy'

⁵ (Die) *K(unst der) H(ethiter)* (Hirmer Verlag, München 1961) S. 15 resim 22, VIII, 23. Horoztepe heykeli için bk. aynı zamanda T. Özgüç- M. Akok *Horoztepe* S. 17, 46-47 Levha X (Türk Tarih Kurumu Yayınlarından - V. Seri, No. 18).

⁶ Ekrem Akurgal, aynı eser resim 35; K. Bittel, *Ausgrabungen in Boğazköy* S. 95 resim 4 (Deutsches Archaeologisches Institut, *Neue Deutsche Ausgrabungen im Mittelmeergebiet und im Vorderen Orient*, Berlin 1959); Konya Karahöyükte bulunan kalıp henüz neşredilmemiştir.

⁷⁻⁸ Henüz neşredilmemiştir.

⁹ Bk. H. Otten, *Zu den Anfängen der hethitischen Geschichte*, M(itteilungen der) D(eutschen) O(rient-) G(esellschaft) No. 83 S. 33 v. d.

¹⁰ Adı geçen yerde S. 77 resim 44. Bk. aynı zamanda Türk-Alman İşbirliği neticesinde Almanya'da açılan Hitit Eserleri Sergisi Kataloğu, *Kunst und Kultur der Hethiter*, Eine Ausstellung des Deutschen Kunstrates e. V. Resim 34 hakkında verilen bilgide de bu eser 16. asra tarihlenmektedir. Aynı eser daha önce N. Özgüç tarafından İmparatorluk devrine tarihlenmişti: *Türk Tarih, Arkeologia ve Etnografiya Dergisi* Sayı V (1949) S. 45 v.d. Eserin buluntu yeri hakkında krş. aynı müellif a. g. y.

de bulunan Akkad'ça ve Hititçe olarak kaleme alınmış çivi yazılı kitabelerinde güney doğu'ya yaptığı seferlerinden ganimet olarak diğer kıymetli eşya yanında bir çok tanrı heykellerini alıp memleketine getirdiğini ve muhtelif tanrıların mabetlerine koyduğunu bildirmektedir.¹¹

İmparatorluk çağında (1450-1200) bütün haşmetiyle ortaya çıkan büyük plastik eserler yanında küçük plastik eserlerin imali ve kullanılışı da çok yaygın durumda idi. Metinlerde doğrudan doğruya büyük plastik eserlerle ilgili her hangi bir kayda rastlanmadığı halde küçük plastik eserlerden muhtelif vesilelerle bahsedilmektedir.

Bu devirde güneş kursları, ay tasvirleri, ritonlar gibi kült aletleri ile altından, gümüşten ve bakırdan kadehler ile elbiseler yanında heykeller mabetlerin en önemli demirbaşlarını teşkil ediyorlardı.¹² Heykellere tapılıyor ve kurban sunuluyordu. Bayram ritüellerinde birbirinin ardından bir sıra tanrıya kurban sunulmaktadır. Bu merasimlerin heykeller önünde icra edildiğini düşünmek gerekecektir. III. Hattuşili, ağabeyisi Muvattalli'nin Devlet merkezini Hattuşa'dan Dattaşa'ya naklettiği zaman tanrıları da beraber götürdüğünü bildiriyor. Tanrılarla diğer müellifler tarafından da kabul edildiği gibi tanrı heykellerinin ve kültlerinin kasdedilmiş olduğunu düşünmek gerekecektir.¹³

H. Otten tarafından bana bildirilen neşredilmemiş bir metinde 40 heykelden diğer bir metinde ise 48 heykel ve aletten söz konusu edilmektedir.¹⁴

Çeşitli maksatlara erişmede tanrıların yardımını temin için onlara diğer kıymetli şeyler arasında heykellerin de adandığını adak metinlerinden öğreniyoruz.¹⁵

¹¹ *K(eilschrifttexte aus) Bo(ghazköi)* X 1-3. H. Otten, MDOG 91 S. 71 v.d. Krş. aynı zamanda A. Goetze, *J(ournal of) C(uneiform) S(tudies)* XVI 24 v. d.

¹² Krş. : Arnuvanda ve Aşmunikal'ın duası, *K(eilschrift-) U(rkunden aus) B(oghazköi)* XVII 21 ve diğer nushaları XXXI 117 ile 124 (+) XXIII 115. A. Goetze tarafından tercüme edilmiştir : J. B. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relating To The Old Testament* S. 399 v.d.

¹³ Bk. son olarak H. Otten, *(Die) H(ethitischen) T(oten)rituale* S. 110.

¹⁴ 40 ALAM.ĦIA GİŞ (KBo XV 10 I 10); Bo 3815 ay. 1 (krş. S. 196 not 18).

¹⁵ Krş. E. Laroche, *Le Voeu de Puduhepa, R(evue d') A(ssyriologie)* 43 (1949) S. 66.; S. Alp, *Hititler'de Sosyal Sınıf NAM.RA'lar ve Ideogram'ın Hititçe karşılığı, Belle-ten* Sayı 50, S. 251 v. d.

Kırallar muhtelif mabetlere heykeller vakfediyorlardı.¹⁶

Kült envanteri metinlerinde bu kutsal yerlerde bulunan tanrı heykelleri çok def'a bütün teferruatı ile tasvir edilmişlerdir.¹⁷ Aynı metinlerden muhtelif tanrı tipleri ve bunların alâmetleri hakkında kıymetli bilgiler edindiğimiz gibi, heykellerin hangi maddelerden imal edildiği,¹⁸ ve nadiren de olsa boyları hakkında da¹⁹ bilgi sahibi oluyoruz.

¹⁶ KBo II 1 II 24, 41 III 2, 8. Krş. aynı zamanda C. G. von Brandenstein, *Hethitische Götter nach den Bildbeschreibungen in den Keilschrifttexten* (M(itteilungen der) V(orderasiatisch-) Ae(gyptischen) G(esellschaft) 46/2) metin 3 I 5. Aynı metinde II 8'de kralın isminin (heykel üzerinde) hakkedilmiş olduğu söylendiğine göre bunu da aynı şekilde anlamak icap edecektir. Aşağıdaki metinlerde de Muşili ile Tuthaliya'nın adlarının (heykeller üzerinde) yazılı olduğu söyleniyor: Bo 506, 2, 8, 10; 112/f 4, 6, 8 (Liane Rost, *Zu den hethitischen Bildbeschreibungen* (1. Teil, M(itteilungen des) I(nstituts für) O(rientforschung) VIII S. 161-217) S. 190-192. Bk. aynı zamanda S. 165.

¹⁷ von Brandenstein, a. g. y.; L. Rost, a. g. y. Krş. aynı zamanda H. G. Güterbock, *Eti Tanrı Tasvirleri ile Tanrı Adları*, Belleten Sayı 26 S. 273 v. d.

¹⁸ A. İnsan şeklindeki tanrı heykelleri:

I. Altından: von Brandenstein, a. g. y. metin 1 I 21; 2 II 2, 7; Bo 3815 IV 2 (L. Rost, a. g. y. S. 208); Bo 6203 öy. 2 (L. Rost, a. g. y. S. 215).

Altın kaplama: von Brandenstein, a. g. y. metin 1 II 8.

Heykelin başı altın kaplama: Aynı müellif, a. g. y. metin 2 IV 3.

Heykelin başı ve göğüsleri altın kaplama: Aynı müellif, a. g. y. metin 3 I 3.

II. Gümüşten: Aynı müellif, metin 1 II 14, 17 III 5; KBo II 1 I 36 IV 4; KUB XXX 37, 3; Bo 542, 10, 14 (L. Rost, a. g. y. S. 193); Bo 1965 ay. (?) 3, 10 (L. Rost, a. g. y. S. 199); Bo 2404 öy. 3 (L. Rost, a. g. y. S. 201); Bo 3815 IV 3 (L. Rost, a. g. y. S. 208).

Gümüş kaplama: von Brandenstein, a. g. y. metin 1 II 11; 3 I 10, 19.

III. Demirden: KBo II-1 II 34; 13 öy. 1, 21, 22, 24; Bo 542, 4, 8, 9 (L. Rost, a. g. y. S. 192 v. d.); Bo 1965 ay (?) 7 (L. Rost, a. g. y. S. 199); Bo 2404 öy. 1 (L. Rost, a. g. y. S. 201); Bo 3815 IV 4 (L. Rost, a. g. y. S. 208); Bo 6203 öy. 1 (L. Rost, a. g. y. S. 215).

IV. Bakırdan: Bo 3254 öy. 14 (L. Rost, a. g. y. S. 205); Bo 3830+Bo 4101 öy. 7 (L. Rost, a. g. y. S. 209).

V. Bronz'tan: KBo II 1 III 20.

VI. Kurşun kaplama: KBo II 1 II 21.

VII. Ağaçtan: von Brandenstein, a. g. y. metin 2 I 11, 15, 19 IV 8; 3 I 10 II 7 III 12; Bo 434 I 27 III 2 (L. Rost, a. g. y. S. 186-187); Bo 595 III 13 (L. Rost, a. g. y. S. 195); Bo 3219 öy. 9 (L. Rost, a. g. y. S. 203); Bo 3254 öy. 11 (L. Rost, a. g. y. S. 205).

VIII. Taştan: Bo 5965+Bo 6327 öy. 8 (L. Rost, a. g. y. S. 213).

IX. AD.KID'ten: von Brandenstein, a. g. y. metin 3 I 10.

Mabetlerde tanrılardan başka ölmüş yani Hititlerin tasavvuruna göre tanrı olmuş kırılların heykelleri de bulunduruluyor ve onlara da herhalde tanrılar gibi tapılıyor veya kurban sunuluyordu.²⁰

Otten'in, MDOG 94'te çıkmakta olan bir makalesinde işlenen, İmparatorluk devrinin son kırıllarından II. Şuppiluliuma'nın yeni bir kitabesinden²¹ bu kırıllın, kaya mezarı anlamına gelmesi gereken

B. Hayvan figürleri:

I. Demirden boğa: KBo II 1 II 12 IV 3; 13 öy. 21; 16, 11; Bo 542, 22 (L. Rost, a. g. y. S. 193).

Gümüşten boğa: KBo II 1 I 34.

Kurşun kaplama boğa: KBo II 1 28 v. d.

Ağaçtan boğa: Bo 434 IV 15 (L. Rost, a. g. y. S. 188).

Ağaçtan boğa ritonu (gümüş kaplama): von Brandenstein, metin 3 I 2.

II. Ağaçtan arslan: KUB XXX 37, 4.

Fil dişinden arslan: aynı müellif, a. g. y. metin 3 II 13.

Altından arslan: Bo 1605 öy. (?) 7 (L. Rost, a. g. y. S. 198).

Gümüşten arslan sfenksi (?): Bo 1605 öy. (?) 11 (L. Rost, a. g. y. S. 198).

III. Ağaçtan koç: Bo 595 III 17 (L. Rost, a. g. y. S. 195).

IV. Demirden dağ koyunu: KBo II 1 IV 4.

Altından dağ koyunu: 336/f ay. 3 (H. Otten, *Z(eitschrift für) A(ssyriologie) N(eue) F(olge) XX* 147 not 295); Bo 3830+Bo 4101 öy (?) 10 (L. Rost, a. g. y. S. 209-210).

Ağaçtan dağ koyunu (kurşun kaplama): von Brandenstein, a. g. y. metin 2 IV 4.

V. Gümüşten kartal: Aynı müellif, a. g. y. metin 3 II 19.

Kurşun kaplama kartal: Aynı müellif, a. g. y. metin 2 IV 5.

Fil dişinden kartal: Aynı müellif, a. g. y. metin 3 II 12.

VI. Altından atmaca'nın ağız lacivert taşından: KUB XVI 83 öy. 50 (von Brandenstein a. g. y. S. 64 v. d.).

VII. Altından MUŞEN HURRI'ler: Bo 383+Bo 4101 öy. (?) 9 (L. Rost, a. g. y. S. 209-210).

VIII. Gümüşten at: Bo 5695+Bo 6327 ay. 6 (L. Rost, a. g. y. S. 213-214).

Gümüş kaplama at: von Brandenstein, a. g. y. metin 4 I 2.

Gümüşten dizgin: Aynı müellif, a. g. y. metin 4 I 3.

¹⁹ Krş. S. 205 v. d.

²⁰ KBo II 29, 10 v. d.'nda Hattuşili'nin, Şuppiluliuma'nın ve Muşili'nin heykellerine ekmek kurban edilmektedir. Bk. H. Otten, HTr S. 110. KBo IV 9 III 11 v. d.'nda ise Hattuşili'nin heykeline içki sunuluyor. Otten tarafından MDOG 83, S. 47 v. d.'nda kronoloji problemi bakımından işlenen kurban metinlerinde de ölmüş kırılların ve ailelerinin heykellerine kurban sunulmuş olduğunu düşünmek belki hatalı olmayacaktır. Krş. aynı zamanda H. Otten, HTr S. 111. v. d.

²¹ KBo XII 38 (henüz yayınlanmamıştır.).

..ebedi" bir ^{NA4}hegur'u²² (yeniden) inşa ve tanzim ettiğini ve oraya kendisi tarafından yaptırılan babası (IV. ?) Tuthaliya'nın heykelini koydurduğunu öğreniyoruz.

Büyük plastik eserler olan kabartmalar üzerinde tanrılar ve ölmüş kiralardan başka hayatta olan kiral, kraliçe ve diğer yüksek rütbeli şahsiyetlerle diğer kimselerin tasvir edildiğini bildiğimiz halde tanrılar ve ölmüş kiral ve belki de ailelerinin dışındaki kimselerin heykellerinin ne dereceye kadar yapıldığı hususunda fazla bilgimiz yoktur. Kraliçe Puduhepa'ya ait adak metinden hayatta olan kocasının sıhhatı için dişi tanrı Lelvani'ye I SAG.DU DUTU²¹ GUŠKIN [¹Ha-at-tu-ši-] li "Majeste Hattuşili'nin altından bir başını" adadığını öğreniyoruz.²³ Hititler'de portre san'atının mevcudiyeti hakkında şimdiye kadar her hangi bir bilgimiz olmadığı için bu kaydın önemi çok büyüktür. Mezopotamya'dan ve Hatay bölgesinden heykel başlarının bazan ayrı olarak yapıldığını ve diğer maddelerden yapılmış olan heykel vücutları üzerine takıldıklarını biliyoruz. Uruk'ta bulunan ve Cemdet-Nasır çağına ait olan meşhur kadın başındaki delikler, bu başın başka maddeden bir vücut üzerine takılmış olduğunu göstermektedir.²⁴ Tel Atçana'nın VII. tabakasında taştan ve altları düz heykel başları bulunmuştur. Büyük bir san'at eseri olan bu başlardan biri, kiral Yarim-Lim'in sarayında bulunduğu için bu krala atfedilmektedir. Başın altında bulunan şakuli bir delikten bunların başka maddelerden heykel vücutları üzerine takıldıkları anlaşılmaktadır.²⁵ Hattuşili'nin tanrıya adanan altından başının da başka maddeden bir heykel üzerine takılmak üzere düşünülmüş olduğunu kabul etmek belki de yerinde olacaktır.

²² Prof. Otten'ın da düşündüğü gibi Boğazköy'de Yazılıkaya'da kiral Tuthaliya'nın kartuş'unu ve üzerine heykel koymak için bir kaideyi ihtiva eden yan odanın Şuppiluliyama'nın yeniden inşa ve tanzim ettiğini bildirdiği ^{NA4}hegur olması mümkündür. Bu tesis, zaten ölü kültü için kullanılmış olan bir mabed olarak tefsir edilmiştir. Bk. H. G. Güterbock, MDOG 86, 74 v.d.; Ekrem Akurgal, KH S. 73. Hitit krallarının ölü kültü için bk. H. Otten, HTr S. 110 v.d.

²³ E. Laroche, RA 43 (1949) S. 57 satır 8: S. 62 satır 8. Altından başlar aynı zamanda S. 58 satır 42': S. 63 satır 42'.

²⁴ Krş. mesela W. Speiser, Vorderasiatische Kunst (Berlin 1952) S. 30 ve levha 8.

²⁵ L. Woolley, *Alalakh, An Account of the Excavations at Tell Atchana* (Oxford 1955) S. 235.

Dişi tanrı Lelvani'ye hitab eden bir duada, hasta olan prenses Kaşşuliyaviya'nın tasvirinin ona kızmış olan bu tanrıya hiddetinin geçmesi için gönderildiği bildirilmektedir.²⁶ Metinde tasvire elbise giydirildiği de kaydedildiğine göre burada bir heykel bahis konusu olabileceği gibi bir bebek te akla gelebilir.²⁷

Metinlerde bol miktarda bahsedilen küçük plastik eserlerin şimdiye kadar ancak pek ufak bir kısmı elimize geçmiştir.

Daha ziyade Boğazköy'den tanıdığımız büyük plastik eserlere küçük heykel veya figürin halinde nadir de olsa son zamanlarda bazı paralel'ler meydana çıkmıştır.²⁸ Amasya heykeli ile bu gibi eserlere yeni bir tanesi daha eklenmektedir.

Amasya heykeli devrinin en büyük san'atçılarından birinin elinden çıkmıştır ve Hitit san'atının şaheserleri arasında yer alacaktır.

Heykel, Doğantepe'de imal edilmiş olabileceği gibi oraya başka bir yerden de gelmiş olabilir. Belki de Hititler devrinde Doğantepe'de bulunan bir mabedin en mutena yerinde tapmak veya kurban sunmak maksadı ile bir kaide üzerine vaz edilmiş bulunuyordu. İmparatorluk Devrinin mühim dinî merkezlerinden birinden gasp suretiyle veya diğer bir suretle de oraya gelmiş olabilir. Prag Üniversitesinden Dr. V. Souček'in bana tanıtmak lütfünde bulunduğu Telipinu bayramına ait henüz neşredilmemiş bir metinden (Bo 2326 VI? 44 v. d.) anlaşıldığına göre, bu bayrama muhtelif bölge veya şehirlerin rahipleri temsil ettikleri mabetlerin tanrıları yani tanrı heykelleri ile iştirak etmekte ve bayram sonunda getirdikleri heykellerle birlikte memleketlerine dönmektedirler. Ekrem Akurgal Frik'lere ait kaya nişlerine veya kaya tahtlarına dinî bayram merasimleri esnasında kabili nakil Kybele heykellerinin konduğunu kabul etmektedir.²⁹ Telipinu bayramında tanrıların bir araya gelmesi, aynı tanrıya ait efsanede nebatlar tanrısı Telipinu'nun kaybolması neticesinde açıklık

²⁶ KBo IV 6 I 10 v. d., J. Friedrich, *Aus dem hethitischen Schrifttum* 2, Der Alte Orient 25/2 S. 19 v. d.). Kaşşuliyaviya hakkında bk. E. Laroche, *Ugaritica III* S. 106-107.

²⁷ Krş. aynı zamanda Arnuvanda ve Aşmunikal'ın duası (A. Goetze, a. g. y. S. 399 v. d.). Orada elbiseler mabed demirbaşları arasında görülmektedir.

²⁸ Boğazköy'de bulunan fil dişinden bir dağ tanrısı heykelciği için bk. K. Bittel, *Boğazköy III, Funde aus den Grabungen 1952-1955*, S. 25 v. d. Levha 23-25. Karakemiş'te mezarlarda bulunan altın safihalarla mamul İmparatorluk devrine ait figürinler hakkında bk. son olarak E. Akurgal, KH S. 83, resim 53 oben.

²⁹ *Phrygische Kunst* S. 96, 97; *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander* (Verlag De Gruyter u. Co./Berlin 1961) S. 110.

ve felâketin başlaması üzerine tanrıların bu duruma çare bulmak için bir araya gelip müzakere ettikleri³⁰ düşüncesiyle ilgili olabilir. Telipinu bayramına ait bu enteresan metin, Çek meslekdaşımız tarafından incelenip yakında neşredilecektir.

Metinlerden bazı dinî merasimlerde tanrı heykellerinin dolaştırıldığını ve bunlarla kült seyahatlarının tertip edildiğini biliyoruz.³¹

Heykelin boyu, ağırlığı ve korunma vaziyeti:

Amasya heykelinin muhafaza edilmiş olan kısmının yüksekliği 21,5 cm. dir. Eserin omuzlarına kadar külâhı dahil baş kısmının yüksekliği 10 cm., omuzlarından itibaren kemer üstüne kadar vücudunun üst kısmının yüksekliği 4,5 cm., kemerden itibaren etek kısmının yüksekliği 7 cm. dir. Kaybolmuş olan bacak kısmının -altındaki istinad kısımları hariç- heykelin hakiki boyunun ortalama olarak üçte birinden fazla olacağı hesab edilirse, heykelin hasara uğramadan evvelki yüksekliğinin tahminen 34 cm. civarında olması icabedecektir. Bu suretle Amasya heykeli, İmparatorluk devrine veya umumiyetle 2. bine ait madeni veya diğer maddelerden imal edilmiş insan şeklindeki küçük plastik eserler arasında şimdilik en büyük örneği vermektedir.³²

Heykelin muhafaza edilmiş olan kısmının ağırlığı 1340 kilogram'dır.

Heykelin kolları ve bacakları maalesef kaybolmuştur. Sağ omuzunun arka kısmı ile eteğin altında solda darbe neticesinde husule gelen tahribat ile bilhassa yüzünde ve burnunun ucunun sağ tarafında paslanmadan ve zamanla yıpranmadan hasıl olan delikler istisna edilirse, heykelin baş ve vücut kısımları oldukça iyi muhafaza edilmiştir.

Sağ omuzun arka kısmı ile etek altının sol kısmında hasar husule getiren darbeler müsaadesiz kazı esnasında vukua gelmiş olabilecekleri gibi tahribatın kol ve bacak kısımlarında oluşu, darbelerin maksatlı olabileceği şüphesini de davet etmektedir.

³⁰ Bk. H. Otten, *Die Überlieferungen des Telipinu-Mythus* (MVAcG 46/1) S. 5 v. d.

³¹ Krş. A. Goetze, *Kleinasiens*, (2. baskı, München 1957) S. 168 not 2; H. G. Güterbock, *JNES XX* S. 90 v. d.

³² Heykelin boyunun diğer heykellerin boyları ile mukayese için bk. S. 205 v. d.

Heykelin omuzları ile eteğinin altında görülen yuvalar (Levha XXV, XXVI, XXVII, XL 1), kolları ile bacaklarının takma olduklarını göstermektedir. Bunların başka bir madenden olmaları da mümkündür. Yuvaların içine takılmış olan kollar ve bacaklar, heykelin omuzları ile etek kısımlarında gayet muntazam bir şekilde açılmış olan deliklerle (Levha XXIII-XXVI, XXVIII) kol ve bacakların üst kısımlarında açılmış olması icabeden deliklerden geçen çivi veya perçinler vasıtası ile tutturulmuş bulunuyorlardı.

Şimdiki haliyle heykelin sağ bacağı yuvasından tamamen çıkmış, sol bacağı ile kolları ise yuvalarından çivi veya perçinlerin geçtikleri yerlerden kopmuş ve parçalar yuvaların içinde kalmıştır. Sağ bacağı ait yuvanın derinliği 2,3 cm.'dir. Her iki bacak yuvası arasında içeride görülen muntazam bir delikle bir bağlantı tesis edilmiş bulunuyordu.

Heykel, diğer madeni eserlerde olduğu gibi daha evvel hazırlanmış olan bir taş kalıba dökülmüş, kol ve bacak yuvaları ile perçin delikleri dökümden sonra açılmıştır. İki bacak yuvası arasında içeriden açılmış muntazam delik teknik bir başarıdır.

Bu eser, Hititlerin bronz dökümünde çok üstün bir seviyeye ulaşmış olduklarını göstermektedir.

Duruş vaziyeti: Heykel, ayakta duran veya yürümekte olan bir şahsiyeti temsil etmektedir. Eteğin sol kısmı öne doğru bir hareket gösterdiğinden, figürün sol bacağına öne atmış olduğunu, arka bacağına ise hafifçe geride bulundurduğunu kabul etmek gerekecektir. Kolların duruş vaziyeti hakkında ancak benzer eserlerle mukayese suretiyle tahminlerde bulunabiliriz (krş. S. 211).

Heykelin tasviri:

Baş kısmı: Heykelin başında sivri bir külâh bulunmaktadır. Külâhın kaidesinde Yazılıkaya'da erkek tanrılar geçidindeki tanrı külâhlarında olduğu gibi kalın bir kenar görülüyor.³³ Külâhın üzerinde tanrılık ifade eden boynuzlara rastlanmamaktadır. Külâhın arka kısmında sivri ucu ile kaidesi arasında yukarıdan aşağıya inen bir oluk vardır. O derece derin olmamakla beraber aynı şekilde ensenin her iki tarafında yukarıdan aşağıya inen birer oluk göze çarpmaktadır.

³³ K. Bittel - R. Naumann - H. Otto, *Yazılıkaya* (61. Wissenschaftliche Veröffentlichung der Deutschen Orient-Gesellschaft) S. 105 v. d.

Figür sakalsız olduğu gibi diğer bazı eserlerden farklı olarak külahının altından ve ense kısmından aşağıya inen uzun saçı da yoktur.

Figürün yüz hatları çok muntazamdır. Kaşları ve göz kapakları gayet iyi belirtilmiştir. Göz çukurları oldukça derindir. Şimdi boş olan göz çukurlarına altından veya diğer kıymetli maden veya taştan gözler takılmıştı.³⁴

Burun oldukça düz bir şekilde aşağı inmektedir. Dudaklar ince ve keskindir. İtina ile kapanmış olan dudaklarda hafif bir tebessüm sezilmektedir. Burnun alt kısmının sağ ve sol ucundan dudakların iki tarafına kadar birer yarım kavis halinde hafif çizgiler gösterilmiştir. Çene ucunun altında hafif bir çukurluk vardır. Kulaklar diğer Hitit eserlerinde olduğu gibi büyüktür.³⁵ Kulaklarda küpe yoktur. Heykelin yüzünde vakur bir ifade vardır. San'atkarın ifade kudreti çok yüksektir.

Figürün giyimi: Heykelin giyimi, Hititlerde kıyafet konusuna yeni bir katkıdır. Elbise, belki de bir gömlek ile bir kemer ve kısa bir etekten ibaret bulunmakta idi. Yazılıkaya'da erkek tanrılar için kabul edildiği gibi elbisenin bir tek entari'den ibaret olmuş olması da mümkündür.³⁷ San'at eserlerinin kendileri, bu iki düşünceden birini seçmek imkânını vermemektedir. Kemerin varlığı, buna mani oluyor. Şahsen birinci düşünceyi tercih etmemin sebebi, metinlerde erkekler için gömlek manâsına gelen TUG.GÜ.Ë.A Sumerogram'ının mevcut bulunmasıdır. Sumerogram'ın Hititçe okunuşu maalesef henüz bilinmemektedir.³⁸

³⁴ Kült envanteri metinlerine göre tanrı heykellerine şu maddelerden gözler takılmakta idi:

Altın kaplama: von Brandenstein, a. g. y. metin 1 II 24 III 13.

Gümüş kaplama: Bo 2404, 2 (L. Rost, a. g. y. S. 201).

Heykelin gözleri ve kaşları "Babil taşı"ndan: von Brandenstein, a. g. y. metin 2 II 10.

³⁵ Krş. R. Naumann, *Eine Hethitische Statuette aus Kilikien* S. 13 (Festschrift Max Wegner zum sechzigsten Geburtstag, Verlag Aschendorff, Münster).

³⁶ Hititlerde giyim konusu üzerinde bk. A. Goetze, *The priestly dress of the Hittite king* (*Journal of Cuneiform Studies*) I 176 v. d.; S. Alp, *La désignation du Litus en Hittite*, *JCS* I 164 v. d. Aynı müellif, *Belleken* sayı 46 S. 301-324. Ayrıca A. Goetze, *Hittite Dress* (Festschrift Ferdinand Sommer S. 48 v. d., Corolla Linguistica, Wiesbaden 1955).

³⁷ K. Bittel - R. Naumann - H. Otto, *Yazılıkaya* S. 108 v. d.

³⁸ A. Goetze, *Festschrift F. Sommer* S. 52 v. d.

Figürün ayaklarında belki de uçları öne doğru kıvrılmış çarıkları veya fotinleri vardı.

Gömlek: Gömleğin yakası önde kapalıdır. Yakanın ortasında küçük bir V şeklinde bir kesinti mevcuttur. Yine ön kısımda memelerin altında uçları sağa veya sola doğru tevcih edilmiş olan ve ortada birleşen iki yarım kavis görülmektedir. Bu yarım kavisleri her halde gömleğin alt kenarı olarak düşünmek gerekecektir. Buradan itibaren vücudun kemere kadar olan kısmı muhtemelen çıplaktı. Yakanın arkası, derin, altı düz bir V şeklinde kesilmiştir ve sırtın ortasına kadar inmektedir. Gömleğin arkası bele kadar uzanmakta ve yaka açıklığının bittiği kısmın altında hafif bir oyuk halinde sırt çizgisi tebarüz ettirilmektedir. Gömleğin omuzlarının üst kısmında ufki olarak, yine gömleğin iki tarafı ile kemer ve eteğin iki tarafında şakulî oluklar vardır (Levha XXV-XXVII).

Kemer: Gömleğin arka kısmı ile eteğin üst kısmı, âbidelerden ve diğer plastik eserlerden tanıdığımız yüksek kenarlı bir kemerle tutturulmuştur (krş. S. 210). Kemerin birer yarım kavis halinde sona eren iki ucu arasında eyice tebarüz ettirilmemiş olan bir toka bulunmakta ve bunun altından verev paralel çizgilerle süslü bir band eteğin alt kenarına kadar bir şakulî istikametinde sarmaktadır.

Etek: Figürün eteği giyiminin en çok önem verilen kısmını teşkil ediyor. Etek dardır ve vücuda tamamen intibak etmektedir. Kemerin altında boş bir kısımdan sonra paralel çizgiler görülmekte ve birer çift olan bu çizgilerin arası, bir balık sırtı deseni teşkil edecek şekilde verev çizgilerle kesilmektedir. Aynı balık sırtı deseni, eteğin ön kısmında sağ tarafta beş defa, sol tarafta dört buçuk defa, eteğin arkasında ise yalnız dört defa tekrerrür etmektedir.

Eteğin ön kısmında bulunan ve balık sırtı deseni teşkil eden sağ ve sol taraftaki paralel çizgilerin bir hizada olmaması, bu kısmın yekpare olmadığını ve aşağıya uzanan band altından ayrık olduğunu³⁹ veya iki parçanın her hangi bir suretle ortada birleştirilmiş olduğunu gösterebileceği gibi, eteğin iki tarafının birbirine uymaması, sanatkarın bu hususa önem vermemiş olması ile de ilgili olabilir. Aynı düşünceler eteğin ön kısmı ile arka kısmı arasındaki fark bakımından da ileri sürülebilir.

³⁹ Etek bu bakımdan Koloni Devrine ait kurşun figürinler veya bunlara ait kağıtlar üzerindeki etek şekilleri ile karşılaştırılabilir.

Eteğin alt kısmında, üzerinde zik-zak bandı bulunan bir kenar vardır. Kenarın ön kısmı iyi korunmamıştır. Zik-zak bandı eteğin arkasında çok iyi görülmektedir.

Heykelin vücut hatları :

Amasya heykelinin vücut hatları, bel ve kalçaları gayet mütevazın bir şekilde belirtilmiştir. Heykel, zarif yüz hatları ve ince endamı ile idealize edilmiş, genç bir insan tipini canlandırmaktadır.

Heykelin diğer plastik eserlerle mukayesesi :

Amasya heykeli, bronztan mamul bir Boğazköy heykeli (Levha XXIX-XXXII) ile Kuzey Suriye'de Lazkiye'de bulunmuş olan yine bronztan mamul bir heykele (Levha XXXIII-XXXVI) büyük bir yakınlık göstermektedir. Bunlardan birincisi Berlin Müzesinde diğeri ise Louvre Müzesinde bulunmaktadır. Bu üç eser müşterek bir gurup teşkil ediyorlar.

Boğazköy heykeli gibi Lazkiye heykelinin de bir Hitit eseri olduğunu Ekrem Akurgal açıkça göstermiştir.⁴⁰

Bu üç eser, birbirlerine o derece benzemektedirler ki, aynı kültür bölgesinin mahsulu olduklarından şüphe edilemeyeceği gibi aynı atelyenin eserleri oldukları da düşünülebilir.

Kıyafet ve usul bakımından bu eserlere biri Louvre Müzesinin⁴¹ diğeri ise British Museum'un⁴² malı bulunan ve karıştırılacak kadar birbirinin aynı olan ve bir tanrıyı canlandıran iki altın figürin⁴³ yaklaşmaktadır. Fakat bu iki altın eser, san'at kalitesi bakımından Amasya, Boğazköy ve Lazkiye'den gelen bronz heykellere nazaran oldukça geride kalmaktadır.

Amasya heykeli ile Boğazköy ve Lazkiye heykelleri İmparatorluk devrinin büyük plastik eserleri arasında en müstesna mevkii

⁴⁰ KH S. 83.

⁴¹ E. Chantre, *Mission en Cappadoce*, 1898 Levha 24 resim 1. H. Th. Bossert *Altanatolien* resim 594, 596; E. Akurgal, KH resim 53 ünten 1.

⁴² M. Vieyra, *Hittite Art* (London 1955) S. 88 resim 120-121.

⁴³ Krş. aynı zamanda E. Akurgal, a. g. y. S. 84. Bu iki eserin birbirinin tıpa tıpa aynı oluşu, —yegâne fark olarak British Museum eserinin sırtında amulet olarak asılmak için bir halka görülmektedir— bazı eserlerin aynı atelyeler tarafından seri halinde imal edildiklerini göstermektedir.

işgal eden Boğazköy Kapı kabartması (Levha XXXVII-XXXIX) ile de müşterek bir gurup teşkil etmektedirler. Vieyra, haklı olarak Boğazköy ve Lazkiye heykellerinin Kapı kabartması ile mukayese edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur.⁴⁴

Heykelin yüksekliği : Yukarıda S. 200'de Amasya heykelinin hakikî yüksekliğinin —altında bulunması muhtemel olan istinad kısımları hariç— 34 cm. civarında olması gerekeceğini kaydetmiştik. Boğazköy heykelinin boyu, —kırık olan külah kısmı hesaba katılmadan— O. Weber'e göre 12,5 cm.'dir.⁴⁵ Ricam üzerine Prof. Dr. G. R. Meyer heykelin boyu hakkında şu ölçüleri vermiştir: Heykelin yüksekliği (istinad kısımları hariç) 12,9 cm.; soldaki istinadgâhın yüksekliği 1,9 cm.; sağdaki istinadgâhın yüksekliği 1,7 cm.'dir. Lazkiye heykelinin boyu için Bossert⁴⁶ 15 cm., Vieyra⁴⁷ ise 12,5 cm. vermektedir. Prof. André Parrot bu heykelin ölçülerini aşağıdaki şekilde vermek lütfunda bulunmuştur: Heykelin yüksekliği (istinad kısımları hariç) 15,3 cm.; soldaki istinadgâhın yüksekliği 1,6 cm.; sağdaki istinadgâhın yüksekliği 1,3 cm. dir.⁴⁸

Bu bilgilere göre Berlin Müzesindeki bronz eser Louvre Müzesinde bulunan bronz esere nazaran bir az daha ufaktır. Fakat her iki eserde de muhtemelen başka malzemeden olan sivri külahlar kayboldukları için aslında bu eserlerin hakikî yükseklikleri belki de birbirlerinden pek farklı değildi. Kaybolan külahların eserlerin umumî yüksekliğinin ortalama olarak dörtte biri kadar olacaklarını kabul edersek, bu eserlerin hakikî boylarının 20 cm. civarında olacağını düşünebiliriz. Bu durum karşısında Boğazköy ve Lazkiye heykelleri ile

⁴⁴ a. g. y. S. 86 v. d. Daha önce E. Meyer, *R(eich und) K(ultur der) H(ethiter)* S. 108'de Boğazköy heykeli ile Kapı figürünü mukayese etmiş ve bu iki eserden birinin diğerrinin karşılığı olduğunu söylemiştir. K. Bittel de *Boğazköy, Die Kleinfunde* S. 6 ve 7'de bu iki eseri karşılaştırmaktadır. Son olarak E. Akurgal da a. g. y.'de S. 83'te Boğazköy ve Lazkiye heykellerinin etek ve bacak adalalarıyla Kapı figürünün eteğini ve bacak adalelerini mukayese etmiştir.

⁴⁵ *Die Kunst der Hethiter* S. 17 (Orbis Pictus 9).

⁴⁶ *Altsyrien* S. 40 No. 577.

⁴⁷ a. g. y. S. 87.

⁴⁸ Bu eserin istinad ayaklarının şimdiki durumu hakkında Prof. Parrot bana şöyle yazmaktadır: "*J'attire votre attention sur le fait que les supports ont été limés récemment, je ne sais ni par qui, ni pourquoi. Donc à mon avis rien à tirer des différences de hauteur.*" İstinad ayaklarının eski durumunu gösteren resimlere bakınız: H. Th. Bossert, *Altanatolien* resim 581-582; M. Vieyra, a. g. y. resim 110.

Amasya heykeli arasında takriben 1'e 1,5 nispetinde bir boy farkı ortaya çıkmaktadır.

E. Laroche tanrı heykellerinin kült envanteri metinlerinde ideogram'larla bildirilen boylarını fonetik olarak gösterilenlerle karşılaştırmıştır:

1	SIG.Ū	1	šekan
1,5	SIG.Ū	1,5	šekan

Bu karşılaştırmadan Laroche şu neticeyi çıkarmaktadır:

“Comme on ne saurait douter que les statuettes avaient partout à peu près les mêmes dimensions, et que le nombre d'unités correspond, dans des proportions égales, on posera sans crainte hitt. šekan=akk. SIG.Ū “petite coudée”. A raison de 25 cm. environ, on obtient pour chacun des textes étudiés des dimensions tout à fait vraisemblables.”⁴⁹

Eğer Boğazköy ve Lazkiye heykellerine nazaran Amasya heykelinin 1'e 1,5 nispetinde daha büyük olduğunu gösteren neticemiz doğru ise⁵⁰ ve Laroche'un görüşüne iltihak ederek heykellerin umumiyetle muayyen boylarda imal edildiklerini kabul edersek,⁵¹ o zaman

⁴⁹ RHA fasc. 51 S. 21 v.d. S. 23'te Laroche *šekan* sözünü Eski Yunanca'daki *πρὸς μὴ* “karış” (23 cm.) ile mukayese etmektedir. Bu rakam tarafımızdan incelenen heykellerin boyları için düşünülen rakama daha ziyade yaklaşmaktadır. Krş. aynı zamanda A. Kammenhuber., *Hippologica Hethitica* (Wiesbaden 1961) S. 271, 301.

⁵⁰ Hesabımızda heykellerin bir kaideye takılmalarına yarayan istinad ayakları dikkate alınmamıştır. Heykellerin altındaki istinadgahlar muhtemelen KI.GUB Sumerogram'ı ile ifade edilmişlerdir.

H. Otten, ZA NF XX S. 147 not 295'te NĠG.GUB veya NĠG.KI.GUB okunuşlarının doğru olmadığını ve bunların IV GUB veya IV KI.GUB okunmaları gerektiğini göstermiştir. Krş. aynı zamanda L. Rost, MIO VIII/2, S. 189. Bununla beraber KI.GUB sözünü IV GUB-an-za “dört (üzerinde) duran”, IV GĠR.GUB.BA “dört ayak (üzerinde) duran”, IV arantet “dört (üzerinde) duran (bir ritonla)”, IV aranza “dört (üzerinde) duran” (metin yerleri, Otten, a. g. y.) sözlerinden ayırmak icab edecektir. Aksi takdirde KI.GUB'taki KI sözünü izah etmek mümkün değildir. Zikrettiğimiz ifadelerle de istinad ayaklarının kasdedilmiş olmaları mümkündür.

⁵¹ Laroche tarafından ileriye sürülen prensibin doğruluğunu kontrol etmek için İmparatorluk devrinden ele geçmiş büyücek boyda yeter derecede heykel maal'ese夫 mevcut değildir. Çok küçük boydaki heykelcikleri şimdilik bir yana bırakıyorum.

Daha eski devirlerdeki eserlerden:

Gümüştan mamul Hasaoğlan heykelinin boyu 24,4 cm.

Bronztan mamul Horoztepe heykelinin boyu 20,4 cm.

metinlerin dili ile ilk iki eseri 1 *šekan* Amasya heykelini ise, 1,5 *šekan* boyunda olarak kabul etmek gerekecektir. Boğazköy ve Lazkiye heykellerinin ortalama boylarının 20-22 cm. civarında olacağını hesap etmekle Laroche'un *šekan* için verdiği ölçüye oldukça yaklaşmış bulunuyoruz. Yukarıda S.200'de Amasya eserinin şimdiye kadar tanınan heykeller arasında boyu en yüksek olanı olduğunu kaydetmiştik. Eğer eserin boyu 1,5 *šekan* idi ise, o zaman Hititlerin daha yüksek boyda meselâ 45 cm. civarında madenî heykeller de imal etmiş olduklarını kabul edeceğiz. Çünkü nadiren de olsa metinlerde kıymetli madenlerden yapılmış 2 *šekan* boyunda heykellerden söz konusu ediliyor.⁵² Bu gibi eserlerin de bir gün bulunacağını umuyoruz.

Baş kısmı: Boğazköy ve Lazkiye heykellerinin külahları muhtemelen diğer kıymetli bir madendendi. Metinlerden bazı tanrı heykellerinin başlarının kıymetli madenlerden imal edilmiş olduğunu öğreniyoruz.⁵³ Bu iki eser ile Amasya heykelinin ve Kapı figürünün diğer kısımları arasındaki yakın benzerlik göz önünde tutulursa, onların kaybolmuş olan külahlarının ya Kapı figürünün veya daha ziyade Amasya heykelinin başlık şekline benzemeleri icab ede-

Bronztan mamul Syro-Hitit heykelinin boyu 23,7 cm. (E. Akurgal, aynı eser resim 43; aynı müellife göre M. ö. 15. yüzyıla aittir).

Heykellerin boylarındaki bu farklardan *šekan* “karış”ın uzunluğunun zaman, yer, hatta şahsa göre bir az değişik olduğunu kabul etmek belki de doğru olacaktır.

Heykellerin boylarının daima yuvarlak rakamlar halinde olmadığı da anlaşıyor. Bo 3219 öy.'de şöyle denilmektedir (L. Rost, a. g. y. S. 203):

x+9 DLAMA GIŠŠUKUR ALAM GIŠŠI LÜ GUB-a[n-za?

10 pâr-ga-aš-ti-ia-at I UP-NU III ŠU.SI I DUBBI[N

“Mızrağın Koruyucu Tanrısı: Ağaçtan bir adam heykeli, ayakta durur vaziyette[,

bir el genişliği (!), üç parmak (ve) bir tırnak yüksekliğinde[.”

Krş. aynı zamanda Bo 5695+Bo 6327 öy. 2 (L. Rost, a. g. y. S. 213).

⁵² Gümüştan 2 *šekan* boyunda bir erkek heykeli: Bo 1965 ay. (?) 8 (L. Rost, a. g. y. S. 199). Altundan 2 *šekan* boyunda bir erkek heykeli: Bo 3815 ay. IV 2 (L. Rost, a. g. y. S. 208). Altundan 2 *šekan* boyunda bir kadın heykeli: Bo 6203 öy. 2 (L. Rost, a. g. y. S. 215). Demirden 2 *šekan* boyunda bir boğa heykeli, gözleri altın kaplama: KBo II 1 IV 3. Büyükkale'de IV a tabakasında bulunan pişmiş topraktan arslan heykelinin korunmuş olan boyu 43,5 cm.'dir: K. Bittel, *Boğazköy III* S. 29. Krş. aynı zamanda Th. Beran. MDOG 93 S. 42 v.d. resim 37. Boğazköy'de bulunan heykel kaidelerine göre, Hititler, İmparatorluk Çağında büyük boyda insan heykelleri de yapmış olabilirler. Bunlardan hiç biri elimize geçmemiştir. Krş. K. Bittel, *Boğazköy, Die Kleinfunde* S. 12; H. Th. Bossert, *Altanatohen* S. 56 v. d.

⁵³ Altundan: von Brandenstein, a. g. y. metin 2 IV 2; 3 I 3.

cektir. Kapı figürünün başlığundan farklı olarak her üç bronz eserde de kulaklar ile enseyi örten kısımlar mevcut değildir.

Amasya heykelinin külahı, Kapı figürünün miğfere benzeyen külahından ziyade, Yazılıkaya figürlerinde görülen sivri külahlar ile, Fraktin ve Karabel kabartmalarında görülen ve düz bir şekilde alın üstüne inen sivri külahlara benzemektedir. Buna mukabil Kapı figürünün başlığı üst kısmında sivri oval bir şekil arz etmekte ve alt kısımda figürün başına intibak etmektedir.⁵⁴ Kapı figürünün başlığının şeklini M. ö. 2. binin ilk yarısına ait bazı Syro-Hitit mühürlerinde görülen üst kısmı oval sivri külah şekilleri ile mukayese etmek yerinde olacaktır.⁵⁵ Kapı figürünün İmparatorluk devri eserlerine nazaran daha eski üslup elemanlarını ihtiva ettiğini söyleyebiliriz. Figürün eteğinde iki def'a görülen helezon bandı da İmparatorluk çağından önceki devirde çok sevilirdi,⁵⁶ ve kat'i olarak İmparatorluk devrine tarihlenebilen mühürlerin hemen hemen hiç biri üzerinde görülmemektedir. Bu düşünce, Kapı kabartmasının ait olduğu Boğazköy şehir surlarının İmparatorluk devrinin başlarına tarihlenmesi gerekeceği hakkındaki görüşü⁵⁷ de desteklemektedir.

- Amasya heykelinin kaş ve göz kapakları, Boğazköy ve Lazkiye heykellerine nazaran daha mütebariz, göz çukurları daha derindir. Düşmüş olan gözler, Amasya heykelinde olduğu gibi Boğazköy ve Lazkiye heykellerinde de kıymetli maden veya taştan olup takma idiler.⁵⁸ Amasya heykelinin aksine bu iki eserin kulaklarında küpe vardır. Onlar hakkında Ekrem Akurgal'ın haklı olarak ifade ettiği⁵⁹ dörtken biçimindeki yüz şeklinin Amasya eserinde mevcut olduğu söylenemez. Amasya eserinin yüz hatları Boğazköy ve Lazkiye heykellerininkinden çok daha muntazamdır. Cildinde bir yumuşaklık vardır. Yüz hatları ve yüz ifadesi daha ziyade Kapı kabartmasına

⁵⁴ Kapı kabartmasının başlığı için krş. aynı zamanda K. Bittel, a. g. y. S. 6; E. Akurgal, a. g. y. S. 77 v. d.

⁵⁵ Sivri oval külah şekillerini ihtiva eden Syro-Hitit mühürlerinin tarihlenmesi için bk. U. Moortgat-Correns, *Neue Anhaltspunkte zur zeitlichen Ordnung syrischer Glyptik*, ZA NF 17, 88 v. d.

⁵⁶ Krş. aynı zamanda Th. Beran, *Boğazköy III* (Berlin 1957) S. 48.

⁵⁷ Krş. son olarak K. Bittel, MDOG 88, S. 4 v. d.

⁵⁸ Krş. S. 202 not 34.

⁵⁹ a. g. y. S. 83.

yaklaşmaktadır. Dudakları Yerkapu Sfenksinin⁶⁰ ve Kapı kabartmasının dudakları gibi ince bir modele sahiptir. Her üç eserin dudaklarında hafif bir tebessüm sezilmektedir.

Diğer iki bronz heykel ile Kapı figürü gibi Amasya heykeli de sakalsızdır. Amasya heykelinde külahın altından saç inmemesine mukabil Lazkiye heykelinde bele, Kapı figüründe ise dirseğe kadar uzanan birer saç görülmektedir. E. Meyer'e göre, Boğazköy heykelinin de miğferin altından aşağı inen uzun bir saçı vardır.⁶¹ Fakat bu görüş isabetli değildir. Bk. Levha XXXII.

Heykelin Elbisesi :

Gömlek : Lazkiye eserinin vücudunun üst kısmı da Amasya heykelinde olduğu gibi giyimli'dir. Gömlek şekli ön kısımda gerek yaka, gerekse göğüslerin altındaki yarım kavisler bakımından her iki eserde birbirinin hemen hemen tamamen aynıdır. Amasya eserinde gömleğin yakasının arka kısmı, derin olmasına mukabil Lazkiye eserinde bu kısım heykelin uzun saçı tarafından kapatılmıştır.

Lazkiye eserinde de göğüslerin altı ile kemer arasındaki kısmın çıplak olduğunu kabul etmek gerekecektir. Boğazköy heykelinde vücudun üst kısmı çıplaktır. Fakat boyun kısmında tamamen Lazkiye eserinde olduğu gibi bir yaka gösterilmiştir.

Kapı figürünün de vücudunun üst kısmının çıplak olduğu umumiyetle kabul ediliyor. Boyunda Boğazköy heykelinde olduğu gibi burada da bir yaka gösterilmiş olması mümkündür. Veya belki de bununla boyun kemikleri ifade edilmiş olabilir. Göğüs kısmındaki helezon deseni şimdiye kadar muhtelif müellifler tarafından kabul edildiği şekilde stilize olarak göğüs kıllarını ifade edebileceği gibi bu desenin mevcut bir gömleğe ait olabileceği de akla gelebilir. Kapı kabartmasında da memelerin altında yarım kavisler vardır.

Boğazköy heykeli ile Lazkiye heykelinde meme başları Amasya heykelindekinden daha mütebarizdir. Kapı kabartmasında ise meme başları birer daire halinde ve etrafındaki kıllar daireden çıkan anafor tarzında çizgilerle gösterilmiştir. Eğer figürün vücudunun üst

⁶⁰ Bu eserin de göz çukurları boş olduğuna göre onun gözlerinin de aslında kıymetli bir taştan veya diğer bir maddeden olduklarını kabul etmek gerekecektir. Krş. KUB XVI 83 öy. 49 v. d. (von Brandenstein, a. g. y. S. 64 v. d.) "Arslan sfenksi (?) şeklindeki ritonun gözleri lacivert taşından".

⁶¹ RKH S. 108.

kısımında bir gömlek, var idi ise, o zaman bunları gömlek üzerindeki süsler olarak düşünmek gerekecektir.

Kemer: Amasya heykelinin kemeri de Boğazköy heykelinde olduğu gibi ortada bir toka ile birleşmektedir. Bu toka, Boğazköy heykelindeki kadar mütebariz değildir. Buna mukabil gerek Lazkiye heykelinde gerekse kapı figüründe kemer tokasızdır, ve her halde alttan kancalarla tutturulmakta idi. Kapı figüründe kemerin iki ucu, farklı olarak ortada değil, vücudun sol tarafında birleşmektedir. Boğazköy heykeli ile Amasya heykelinde olduğu gibi tokalı kemer tiplerine Alacahöyük kabartmalarında da rastlanmaktadır.⁶² Üstü ve altı yüksek kenarlı tokalı veya tokasız kemer şekilleri Asur ticaret kolonileri devrine ait Alishar, Kültepe, Boğazköy ve Konya-Karahöyük'te bulunan kurşun figürinlerden veya bunlara ait taş kalıplardan tanınmaktadır.⁶³

Figürün eteği: Boğazköy heykelinin eteği farklı olmasına mukabil Amasya ve Lazkiye heykelleri ile Kapı figürünün etekleri birbirlerine büyük bir yakınlık göstermektedir. Bunlardan Lazkiye eserinin eteği, Amasya eserinin eteğine daha çok benziyor. Amasya eserinde kemerden aşağıya sarkan band, hemen hemen şakulî bir şekilde eteğin alt kenarının ortasına inmesine mukabil Lazkiye eserinde hafif bir meyille sağ bacağın ortası hizasına kadar gelmektedir. Kapı figüründe ve Boğazköy heykelinde ise, diyagonal bir şekilde inip, etek dışına taşarak çıplak bulunan sağ bacağın üstüne kadar geliyor. Band'ın çizgileri, Amasya eserinde sağdan sola bir meyil gösterdiği halde Lazkiye eserinde bu çizgiler soldan sağa düşmektedir. Kapı figüründe ise aynı çizgiler diyagonal band kenarından tam şakulî bir şekilde iniyor.

Amasya eserinde balık sırtı deseni sıralarının çok zengin olmasına karşılık Lazkiye eserinde daha fakirdir, ve Amasya eserinde etek üzerindeki işçilik, Lazkiye eserinden çok daha üstündür.

Kapı figüründe balık sırtı sıraları yalnız iki defa tekerrür etmektedir. Buna mukabil her bir balık sırtı deseni altında bir helezon bandı görülmektedir ki, bu da diğer eserlerde mevcut değildir.

⁶² Krş. H. Th. Bossert, *Altanatolien*, resim 504, 506; E. Akurgal, KH resim 93 oben.

⁶³ Krş. S. 194 not 6.

Eteğin alt kenarında Kapı figüründe olduğu gibi Amasya heykelinde de bir zik-zak bandı görülüyor. Bu da diğer iki eserde yoktur.

Kollar ve bacaklar: Amasya heykelinde olduğu gibi Boğazköy ve Lazkiye heykelinde de kollar takma idi. Bu iki eserin omuzlarında da kolların geçmesi için yuvalar görülmektedir. Lazkiye heykelinde de kolları perçinle tutturmak için omuzların ön ve arka taraflarında birer çift delik delinmiştir. Prof. G. R. Meyer Boğazköy heykelinde omuzların ön kısmında bu gibi deliklerin mevcut olmadığını bildirmek lütfunda bulunmuştur. Bu eserin kolları, omuzların arka kısmından kol yuvaları içine giren çiviler vasıtası ile tutturulmuşlardı. Heykelin omuzlarının arkasında çivi başları görülmektedir.⁶⁴ Boğazköy heykelinin sağ kolu çok şükür korunmuştur.

Bu üç eser yalnız elbise ve üslup bakımından değil aynı zamanda yapılış tekniği bakımından da birbirleriyle çok yakın akrabadırlar. Amasya heykelinin kaybolan bacaklarının da Lazkiye ve Boğazköy heykelleri ile Kapı figürünün bacaklarına benzediğini ve onlarda olduğu gibi bacak adalelerinin stilize edilmiş olduğunu kabul edebiliriz.

Amasya ve Lazkiye heykellerinin kollarının duruş vaziyeti hakkında bir fikir edinebilmek için Boğazköy heykeli ile Kapı figürünün kollarının duruş vaziyetine müracaat etmek gerekecektir. Her iki eserin sağ kolunun duruş vaziyeti birbirine çok benziyor. Kapı figürünün kolu göğüs hizasına kadar kıvrılmıştır ve elinde dört dikenli bir balta tutmaktadır. Boğazköy heykelinde ise kol bir az daha aşağıdadır. Prof. G. R. Meyer'in kanaatine göre kolun şimdiki yüksekliği hakikî durumundan farklı değildir. Parmaklarının Kapı figürünün sol elinde olduğu gibi temiz bir şekilde işlenmiş olması dikkati çekiyor. Fotoğraftan heykelin elinde bir alet taşımış olduğu açıkça anlaşılamamaktadır. E. Meyer'e göre bu figür'ün de sağ elinde bir balta var idi.⁶⁵ Bu hususta Prof. G. R. Meyer şöyle yazmaktadır: "*Sağ el evvelce bir şey tutuyordu. İnce bir sopanın kalıntıları eserde hala tanınabilmektedir.*" Belki de Amasya ve Lazkiye heykelleri de sağ ellerinde birer balta taşımakta idiler.

Her üç eserde kaybolmuş olan sol kolun Kapı figüründe olduğu gibi dirsek bükülmüş ve yumruk sıkılmış olarak omuz hizasının üstüne kadar kaldırılmış olması mümkündür.

⁶⁴ Bk. Levha XXXII.

⁶⁵ a. g. y. S. 108.

Oluklar: Amasya heykelinde olduğu gibi Boğazköy ve Lazkiye eserlerinde de oluklar vardır. Boğazköy heykelinde ensenin her iki tarafında, omuzlar üzerinde, vücudun sol tarafında ve bacakların arka kısmında fotinler dahil, Lazkiye heykelinde ise omuzlar üzerinde, elbisenin her iki yanında, bacakların arka kısmında yine fotinler dahil olmak üzere oluklar görülmektedir. Amasya heykelinin ele geçmemiş olan bacaklarının arka kısmında da muhtemelen oluklar vardı. Pratik olmamakla beraber bu gibi oluklar külahta ve elbisede mümkündürler. Çünkü kumaşın iki kenarı alttan her hangi bir suretle tutturulabilir. Hatta kemer ve fotinlerde de böyle bir şey olabilir. Fakat onları ense ve çıplak bacaklar için düşünmek kabil değildir. Bu sebepten olukları heykellerin temsil ettikleri şahsiyetin hakiki kıyafeti ile belki de ilgisi olmayan ve heykellere mahsus birer süs olarak düşünmek her halde yerinde olacaktır.

Boğazköy ve Lazkiye heykellerinin fotoğraflarında oluklar içinde beyaz bir kitle görülüyor. Amasya heykelinde de temizleme esnasında oluklar içinde beyaz bir maddenin izlerine rastlanmıştır. Boğazköy kazılarında meydana çıkarılan vücudu kaybolmuş bir boğa heykelinin bacağının arka kısmında da yukarıdan aşağıya bir oluk görülmektedir. K. Bittel'e göre bu oluk içinde de beyaz bir kitle vardır.⁶⁶

Amasya heykeli kimi temsil ediyordu?

Yukarıda bir taraftan Amasya, Boğazköy ve Lazkiye heykellerinin diğer taraftan Kapı kabartmasının aynı üslup elemanlarını ihtiva ettiklerini ve muhtemelen aynı tipi canlandırdıklarını gördükten sonra şimdi Kapı kabartmasının kimi temsil ettiği konusu üzerinde duracağız. Çünkü ancak bu yoldan Amasya heykelinin kimi temsil ettiği sorusunu cevaplandırabiliriz. Kapı figürünün başlığında tanrılık ifade eden boynuz bulunmasına karşılık Amasya heykelinin külahında boynuz yoktur. Bu husus, her iki tasvirin identifikasyonunda bir güçlük çıkarmakta ise de diğer noktaların aynı olduğu göz önünde tutulduğu takdirde bu ayrılığa belki de fazla önem vermemek gerekecektir. Diğer iki bronz eserin külahları ele geçmemiş oldukları için onlarda boynuz mevcut olup olmadığını söylemek güçtür. K.

⁶⁶ MDOG 91 S. 26 resim 28.

Bittel Kapı figürünün kimi temsil ettiği hakkında 1937 yılına kadar ileriye sürülen görüşleri bir araya toplamıştır⁶⁷:

- 1) "Kıral" (O. Puchstein).
- 2) "Amazon" (I. Dodd, M. W. Ramsay, H. Sayce, A. I. Reinach).
- 3) "Muharip figür" (A. Moortgat).
- 4) Tanrı:
 - A) "Harp Tanrısı" (E. Meyer).
 - B) "Teşup" (M. Conteneau).
 - C) "Kapı Tanrısı" (W. v. Bissing).

Son yıllarda E. Cavaignac, Amazon konusunu yeniden ele almış ve bu figürü "une déesse guerrière" olarak vasıflandırmıştır.⁶⁸ Buna mukabil M. Vieyra Ras Şamra'da bulunan Karkemiş kıralı Ini-Teşup'a ait bir silindir mühürde tanrı *Šarumma*'nın elinde aynı şekilde bir balta olduğunu ileri sürerek Kapı figürünün tanrı *Šarumma*'yı temsil ettiği görüşünü ortaya koymuştur.⁶⁹ Cl. Schaeffer de her iki balta şeklini mukayese ediyor.⁷⁰ Boğazköy Kapı figürünün baltasının dört dikenli olmasına mukabil Karkemiş mühüründeki tanrı *Šarumma*'nın baltasının üç dikenli olduğunu kaydetmeden geçmek doğru olmayacaktır. Th. Beran Kapı Tanrısının baltasını şimdi Chicago'da bulunan İmparatorluk devrine ait bir silindir mühür üzerindeki sivri külahlı ve kısa etekli bir tanrının elindeki iki dikenli balta ile mukayese etti.⁷¹ Müellif bu tanrının baltasını omuzlanmış olarak tuttuğuna ve baltanın sapının Kapı figürünün baltasında olduğu gibi eğri bir sopa olduğuna işaret etmektedir. Beran'a göre bu balta muayyen bir tanrının alâmeti değildir.⁷² Ekrem Akurgal, Kapı figürünün bir harp tanrısı olduğunu söylemekte, tanrının miğferindeki boynuzun yalnız bir tek olduğunu kaydederek bu sebepten aşağı dereceli bir tanrı olduğu kanaatine varmaktadır.⁷³

⁶⁷ Boğazköy, *Die Kleinfunde* S. 5.

⁶⁸ *Hépat de Comana et les Amazones*, JKIF I (1950-51) S. 48 v. d.

⁶⁹ a. g. y. S. 63. Krş. aynı zamanda J. Garstang-O. R. Gurney, *The Geography of the Hittite Empire* S. 3 not 1.

⁷⁰ *Ugaritica III* (1956) S. 22.

⁷¹ *Istanbul Mitteilungen* 9/10 (1959/60) S. 130.

⁷² Kapı kabartmasının baltası için bk. aynı zamanda K. Bittel, a. g. y. S. 7.

⁷³ a. g. y. S. 77 ve 79.

Görülüyor ki, görüşlerini ifade eden ilim adamlarının ekserisi Kapı figürünün bir harp tanrısı olduğunda müttetikler. Tanrının sağ elindeki baltanın eğri sapı bazı Syro-Hitit mühürlerinde Fırtına tanrısının elinde baltadan ayrı olarak görülen eğri sopaya çok benzemektedir.⁷⁴ Diğer taraftan Kapı figürünün dört dikenli baltasının İni-Teşup'un mühüründe görülen tanrı *Šarumma*'nın baltasına çok benzediği göz önünde tutulursa, Kapı kabartmasının ya doğrudan doğruya Fırtına tanrısını veya onun oğlu *Šarumma*'yı temsil etmesi muhtemeldir. Amasya, Boğazköy ve Lazkiye heykellerinin de aynı tanrıyı temsil etmiş olmaları mümkündür.

Amasya heykelinin tarihlenmesi :

Yukarıda görüldüğü gibi Amasya heykeli, elbisesi bakımından muhtemelen İmparatorluk devrinin başlarında vücuda gelen Kapı tanrısına, külahının şekli bakımından ise Yazılıkaya kabartmalarındaki erkek tanrıların külah şekilleri ile onlarla aşağı yukarı aynı zamana ait olan Fraktin ve Karabel kabartmalarındaki külah şekillerine benzemektedir. Bu durum karşısında eser hakkında dakik bir tarih vermek mümkün olamayacaktır. Heykeli şimdilik M. ö. 1400-1200 arasına tarihlemekle yetineceğiz.

II

Damga Mühürü :

Doğantepe'de heykel ile birlikte bulunduğu bildirilen damga mühürü (Levha XL 2) de bronzdan imal edilmiştir. Mühürün bir daire şeklinde olan kaidesinin çapı 1,9 cm., kaidesinin yüksekliği 8 mm., umumi yüksekliği ise 3,2 cm.'dir. Mühür, D. G. Hogarth tarafından işlenilen ve sapı çekice benzetilen mühürler gurubuna dahildir.⁷⁵ Hititlerin mühür şekillerini H. H. von der Osten, yeniden bir araya getirmiştir.⁷⁶

⁷⁴ A. Moortgat, *Vorderasiatische Rollsiegel* (Berlin 1940) resim 523 (S. 132); E. Porada, *Corpus of Ancient Near Eastern Seals* Vol. II resim 964 E (Vol. I S. 129). Çivi yazılı metinde her iki mühür sahibi de kendilerini Fırtına tanrının kölesi olarak tavsif etmektedirler. Bu iki mühüre çok benzeyen ve Konya-Karahöyük'te bulunan bir silindir mühür baskısında (henüz neşredilmemiştir) da Fırtına tanrısının elinde balta'dan ve sapından başka çok açık olarak görülen eğri bir sopa bulunmaktadır.

⁷⁵ *Hittite Seals* S. 21 v. d.

⁷⁶ *Altorientalische Siegelsteine der Sammlung Hans Silviu von Aulock* S. 38-39 Abb. 3 ve S. 43 v. d.

Mührün damga için kullanılan kaidesi maal'esef çok aşınmıştır. Yukarıda ortada E. Laroche'un listesinden, *Les Hiéroglyphes Hittites, Première Partie L'écriture* (Paris 1960), No. 376'da gösterilen *i* işareti, onun üstünde sağ tarafta ise çok silik ve şüpheli olarak yine Laroche'un listesinden 207 No. lu hiyeroglif seçilebilmektedir. Mevcut izlerden mühür sahibinin adını deşifre etmek maal'esef mümkün değildir.

Eser, Hiyeroglif yazıtlarının buluntu çevresini kuzeye doğru genişletmektedir. Bu mühürü de İmparatorluk devrine tarihlemek yerinde olacaktır.

III

Makalemizin hazırlanması bittikten sonra Doğantepe'de yine aynı yerde bazı heykellerin bulunduğu ve bunların İstanbul'a kaçırıldığı söylentisi Vilâyet makamına aksettirilmiş ise de, bu haberin ne dereceye kadar doğru olduğu öğrenilememiştir. Ayrıca yine aynı yerde köylüler tarafından pişmiş topraktan iki adet hayvan başı bulunmuş ve Amasya Müzesine gönderilmiştir. Bu buluntulardan Doğantepe'de tahribatın maal'esef devam ettiği anlaşılmaktadır.

Hayvan başlarından birincisinin (Levha XLI) muhafaza edilmiş olan kısmı, muhtemelen boğa şeklinde bir içki sunma kabının baş ve boyun kısmını teşkil etmektedir. Boğa başının ölçüleri şöyledir: Boy-nuzlar arasındaki mesafe dıştan 9 cm.; başın üst orta kısmından itibaren ağız ve burun kısmına kadar olan mesafe 7,5 cm., başın üst kısmı ile boyun arasındaki mesafe 5,5 cm.'dir. Kabin iç kısmı, çarkta hazırlandığını göstermektedir. Dış ve iç kısımları kahve rengi cila astarlı ve dışı çok eyi perdahlıdır. Eserin iç kısmının cilalı oluşu keyfiyeti, metinlerde *BI.IB.RU* diye adlandırılan hayvan şekilli bütün bir kap olmaktan ziyade yine metinlerin ifadesi ile GÜ.GUD "sığır boynu"⁷⁷ şeklindeki bir kabın korunmuş olan baş kısmını teşkil etmesi gerekecektir. Hayvanın boynuzları öne doğru kıvrılmıştır. Boynuzların altında kulakları görülmektedir. Göz, ağız ve burun adaleleri kuvvetle tebarüz ettirilerek stilize edilmiştir. Hayvanın başı heybetli bir manzara arz etmekte ve Alacahöyük kabartmalarında altar üzerinde du-

⁷⁷ von Brandenstein, a. g. y., L. Rost, a. g. y.

ran ve Fırtına tanrısını veya onun hayvanını temsil eden boğanın⁷⁸ başını hatırlatmaktadır.

Diğer hayvan başı parçasının (Levha XLII) korunma vaziyeti ise çok daha kötüdür. Esere kırmızı renkte bir cila sürülmüştü. Alnında Alishar'da ve Alacahöyükte bulunan boğa ritonlarında olduğu gibi ensize olarak çizilmiş olan çizgilerin izleri görülmektedir.⁷⁹ Hayvanın alın kısmının ortasında üçken şeklinde bir boşluk vardır. Bu boşluğa bir bençeği ifade etmek üzere muhtemelen açık renkte bir madde takılmıştı.⁸⁰

Bu iki eseri tarihlemek daha güç olacaktır. Çünkü benzer riton'lar 2. binde daha geniş bir zaman içinde Anadolu'dan tanınmaktadırlar. Heykel ile mühür gibi İmparatorluk çağına ait olabilecekleri gibi bir az daha eski bir devre de ait olabilirler.

Antik Coğrafyacı Strabon'un doğum yeri olan ve muhtelif çağlara ait zengin bir tarih mirasına sahip bulunan Amasya'nın kültür tarihine yukarıda işlenen müstesna kalitedeki Hitit heykeli ile yeni ve önemli bir belge eklenmektedir. Amasya'lıları bu güzel buluntulardan dolayı tebrik etmek isteriz.

EINE HETHITISCHE BRONZESTATUETTE UND ANDERE FUNDE AUS ZARA BEI AMASYA

SEDAT ALP

Während eines Besuches, den ich mit meiner Familie anlässlich der Festtage zwischen dem 14.-20. Mai 1962 in Amasya abstattete, machte mich Herr Fethi Tansuk, der Vali von Amasya, auf eine hethitische Statuette aufmerksam, die in der Bibliothek der *Bayezid Külliyesi* aufbewahrt wurde. Ich untersuchte die Statuette und das damit zusammen gefundene hethitische Siegel. Die dicke Rostschicht, die auf beiden Werken lag, hatte beinahe alle Details verdeckt. Schon beim ersten Blick merkte man, dass es sich bei der Statuette um ein erstklassiges grossreichszeitliches Kunstwerk handelte.

Am 17. 5. 1962 besuchten wir in Begleitung des Herrn Vali und des Direktors für Kulturangelegenheiten das Dorf Doğan-tepe, den Fundort und den Sitz des Verwaltungsbezirkes Zara.

Für die Erlaubnis, dieses wichtige Werk zu untersuchen, und das Interesse, das er meiner Arbeit entgegenbrachte, möchte ich dem Herrn Vali herzlich danken. Auch für die Gastfreundschaft sind wir ihm, seiner Ehefrau, Müzehher Tansuk, und seiner ganzen Familie besonders dankbar.

Zu herzlichem Dank bin ich auch verpflichtet meinem Kollegen Rüstem Duyuran, dem Generaldirektor der Türkischen Museen, für die Erlaubnis, die Funde von Zara zu publizieren.

Die Herrn Ziya Türem, der Vizebürgermeister von Amasya, Mehmet Kırılmaz, der Kultusdirektor, Muammer Ülker, der Bibliotheksdirektor der *Bayezid Külliyesi*, Dursun Gonca, der Stellvertretende Bibliotheksdirektor, Halit Öcalan, Vorsitzender des Türkischen Kulturvereins in Amasya, Avni Harput, Bezirksleiter von Zara, Ayvaz Özer, Volksschullehrer in Zara, haben mich bei meiner Arbeit unterstützt. Allen diesen Herrn danke ich herzlichst.

Herr Osman Karakaya hat die Bronzefunde sorgfältig gereinigt. Herr Mehmet Ali Düvenci hat sich Mühe gegeben, von den Werken brauchbare Photos zu erzielen. Auch ihnen gebührt mein herzlicher Dank.

⁷⁸ H. Th. Bossert, *Altanatolien* resim 510.

⁷⁹ H. H. von der Osten, *Oriental Institute Publications* XXIX Fig. 209-210; H. Th. Bossert, a. g. y. resim 625.

⁸⁰ Krş. R. O. Arık, *Alaca Höyük Hafriyatı* 1935, Levha I; N. Özgüç, *ANATOLIA* I S. 53 v.d. Levha XIII; Th. Beran, *MDOG* 93 S. 39 v.d. resim 32-33